

encantats, doc. de 1380, *AlcM*, § 2], d'on trobem sovint *moneda encantada* en el sentit de 'diners vinculats, que no poden ser usats' (generalment aplicat en el nostre romancer a afers d'església), p. ex. «al cel descansi la seva ànima / --- y frares y capellans / que tenen moneda encantada», cançó del S. xvi de fonètica oriental (MilàF, *Romllo.*, 111.A., v. 1f.);¹⁶ a no confondre amb el verb *encantar* 'subhastar' que deriva de *encant*, compost soldat de *en quant* (*qua-* > *ca-*) per 'en quant (ho pagareu)', veg. aquest s. v. *QUANT*.

Encantament [Llull, *Blanquerna*, *NCl.* II, 215.20; «aquestes coses --- no pense V. S. sien fetes per ~ ni per art de nigromància, sinó artificialment», *Tirant*, Ag. I, 138; *encant* 'acte d'encantar' [«maleficis artibus ---», 1640, *DT.O.*]; *encantació* [Eiximenis]; *encantador* [S. xiv]; *encantadriu* (1266); *encantaire*, *-aira* (d'ací *encantàries* comuníssim a tota la Muntanya del cat. occid. per a 'fades, que habiten en coves, a la muntanya', etc., que vaig sentir una mica pertot en les enquestes onomàstiques de 1956-59); *encanteri*, més usual crec que *encantàries* (tot i que *AlcM* dona aquell —també Lab. 1839— amb cites que semblen necessitades de verificació i confonent-ho alhora amb un altre mot, que separa sense raó com a *encanteri*, 2). *Desencantar*; *desencant*, *desencantament*. *Incantable*; *incantació*.

Excurs sobre encantades a la toponímia i tradicions (dades recollides fins a 1957: que no ens vagi de suplementar amb les enquestes de 1958-66)

Imagino que la creença popular deu suposar que les fades apareixen sovint a les collades i passos de muntanya, car són nombrosos els indrets dits *Coll de Fades*. Una *Collada de Fades* entre la Bastida i Sta. Coloma d'Erdo (terme de Sarroca de Bellera). El més conegut és el *Coll de Fades* entre les Paülis i Bisaurri (Benasc), vora el qual, i encara en terra de llengua cat. pura, hi ha la casa i església de *Fades* (pronúncia local *Fadas*). Hi ha almenys un altre *Coll de Fades* en un poble intermedi entre aquests dos. Tinc anotat que una localitat de *Fades* apareix en un text de 1620 en el terme de Güel (Isàvena: *BAEC* XI, 128); un *collo de Fatas* apareix ja l'any 979 prop d'Areny (Ribagorçana), segons Abadal, *Comtats de Pallars i Ribag.*, doc. n.º 233.

Es molt conegut el dolmen de la *Casa Encantada*, entre Pinyana i Sarroca de Bellera. Menys ho és la *Mola Encantada* de Cirès (terme de Bonansa, alta Ribagorça). El vell Pau Graell i Orrit de 77 anys, va contar-me a Alinyà (Urgellet) que a l'Espuga (= 'espluga, balma') de Sels, dalt de la vall de Nidola, habitaven unes encantades que, després de passar bugada, solien estendre els llençols a l'entrada de la cova; però quan els valents del poble hi anaven a pendre'ls, el llençol invariablement desapareixia.

Deien que es faria riquíssim qui hi reeixís. Les *encantàries* de Castanesa feien el mateix, però l'hereu, Francesc, d'una de les cases més riques del poble (llegenda allí encara ben coneguda i general), va ser

més afortunat que els galants d'Alinyà. Era home empenedor i anava muntat en un cavall velocíssim. I així els va poder robar un llençol, però elles li van cridar des de lluny el fat terrible: «Francés, Francesot: de ric prou te'n faràs, però amb caldo de gallina no moriràs». Corria sense parar per tot lo món, dalt del seu famós cavall, com un altre Comte N'Arnau o Mal Caçador sense repòs, i sense recular davant cap perill. Un dia es va llançar a travessar un riu desbordat i rabent, i el seu poderós cavall prou va travessar-lo però ell va ser arrossegat per les aigües irades i va morir ofegat. Hi ha, doncs, el tema constant de les fades o encantades rentant o apareixent vora les fonts i llocs d'aigua. Prop de St. Iscle de Vallalta tenim l'Estanyol de les Dones d'Aigua, i un nombre inacabable d'altres indrets semblants que tothom recordarà: Font dels Encantats en els Rasos de Peguera, terme de Castellar del Riu; els famosos Encantats d'Espot es troben també damunt l'Estany de Sant Moriç o Maurici; a Sentís [terme de Benés], a la partida de Tous, hi ha el *Forat dels Encantats*, i a la mateixa partida es troba la *Casa de la Sinyora*, nom que es deu referir a una fada, car aquesta «casa» és una cova; ara bé al costat de la «casa» brolla la *Font de la Sinyora*; etc. La *xana asturiana* i la *jã* portuguesa són precisament fades d'aigua (vegeu l'abundant documentació en l'article *xana* del DCEC); aquests mots vénen del llatí *DIANA*, que en la baixa època s'aplicà en els camps, on romanien el paganisme, a qualsevol petita divinitat campestre, i finalment a les dones d'aigua.

DIANA en cat. havia de dar *jana* i realment en aquesta forma apareix traduïnt el mossàr. *jàña* en el Vocab. del S. XIII atribuït a Fra R. Martí (p. 419). El nom del poble de *Fontjanina*, agregat de Castanesa, on es registra la llegenda de Francesc i les Encantades, ve de *FONS DIANINA*: el fet és que a la sortida mateix de Fontjanina hi ha una font abundantíssima en la qual jo mateix m'he sadollat d'aigua gelada. El poble d'*Anna* prop d'Ènguera, a València, anomenat *Yanna* en un document de 1244 (Huici I, 392) és famós per la llacuna Albufera, amb els seus ullals nombrosos (725 litres per segon), així com la Fuen Negra i la Fuen Salada, i el «constante rumor de sus cristalinas aguas» de què parla Sarthou Carreres, *Geogr. Gral. del Reino de Valencia*, prov. de València II, 351.

El poble de *La Jana* en el partit de Sant Mateu del Maestrat, es distingeix, segons Madoz, per una «copiosa fuente y varios pozos y norias» (també Sarthou Carreres, *op. cit.*, es fa eco de l'horta de La Jana i les seves sínies); ara bé el nom d'aquest poble era ja *Yana* abans de la Reconquesta i així l'anomena l'Edrissi (Alemany, *Geografía de la Pen. Ib. según los árabes*, p. 68) (no té fonament històric ni possibilitat fonètica la teoria d'alguns que volen identificar La Jana amb una Theana citada com a ciutat dels Ilercavons). Finalment hi ha *Las Ianas*, partida d'Alins de les Paülis. Però allí avui usen el terme més modern i contenen de la *Roca d'Anyuè* històries d'*encantàries*. En fi, més tard he pogut constatar que el mot *jana* per a 'fada' és viu encara a l'Alt Flamicell.